

تجارب زیسته دانش آموزان کم برخوردار از نظر اقتصادی-اجتماعی از موفقیت تحصیلی

ایمان سیدمجرمی^۱، حسین کارشکی^{۲*}، سیدعلی کیمیایی^۳، مریم بردبار^۴

۱. دانشجوی دکتری مشاوره، گروه روان‌شناسی مشاوره و تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

۲. دانشیار گروه روانشناسی مشاوره و تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

۳. دانشیار گروه روانشناسی مشاوره و تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

۴. استادیار گروه روانشناسی مشاوره و تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

چکیده

زمینه و هدف: تعلیم و تربیت و رسیدن به موفقیت تحصیلی عامل حفاظتی نوجوانان و جوانان در برابر اثرات مضر وضعیت اقتصادی-اجتماعی پایین است. پژوهش حاضر با رویکرد کیفی پدیدارشناختی در پی فهمی از مفهوم موفقیت تحصیلی از دیدگاه دانش‌آموزان مناطق کم‌برخوردار بود.

روش‌ها: پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و به روش پدیدارشناختی انجام شد. مشارکت‌کنندگان شامل ۴۹ نفر بودند که به روش نمونه‌گیری مبتنی بر هدف انتخاب شدند. جمع‌آوری داده‌ها به روش مصاحبه نیمه ساختار یافته بود. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از الگوی هفت مرحله‌ای کلاسی استفاده شد. داده‌های جمع‌آوری شده در قالب مقولات و مفاهیم مرتبط با هر مقوله سازمان‌دهی شدند.

یافته‌ها: پس از تحلیل داده‌های مطالعه، ۲۲ مضمون فرعی و ۶ مضمون اصلی برای تعریف موفقیت تحصیلی حاصل شدند. بررسی تجربه‌های زیسته مشارکت‌کنندگان نشان داد چشم‌انداز مثبت تحصیلی، مؤانست به موفقیت، خلاقیت تحصیلی، سبک زندگی تحصیلی، برازندگی نقش و بستر پیشرفت مضامینی هستند که موفقیت تحصیلی در مناطق کم‌برخوردار را معنا می‌بخشند.

نتیجه‌گیری: بر اساس نتایج بدست آمده، ادراک دانش‌آموزان مناطق کم‌برخوردار نسبت به پدیده موفقیت تحصیلی متفاوت از تعاریف قبلی موفقیت تحصیلی بود و به فرایندی ذهنی، عاطفی و رفتاری شامل چشم‌انداز مثبت تحصیلی، مؤانست به موفقیت، رسیدن به خلاقیت تحصیلی، سبک زندگی تحصیلی، برازندگی نقش و قرار گرفتن در بستر پیشرفت اشاره داشت.

کلید واژه‌ها:

روش پدیدار شناختی،
موفقیت تحصیلی، وضعیت
اقتصادی-اجتماعی پایین

تمامی حقوق نشر برای
دانشگاه علوم پزشکی
تربت حیدریه محفوظ
است.

مقدمه

تحصیلی دانش‌آموزان است که کمبود آنها به وضعیت اقتصادی - اجتماعی خانواده مربوط می‌شود (۹).

برطبق شواهد، تفاوت معناداری در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان خانواده‌های طبقه محروم و متوسط به بالا وجود دارد (۱۰). گرچه مشخص شده است در مواردی هم دانش‌آموزانی که وضعیت اقتصادی - اجتماعی والدین آنها پایین است در مدرسه افراد موفق می‌باشند (۱۱). با این وجود در جهت کاهش فاصله بین موفقیت تحصیلی بالا و وضعیت اقتصادی - اجتماعی پایین موفقیتی حاصل نشده است (۱۲) و این مسئله نسل به نسل تداوم پیدا کرده استف زیرا پایین بودن سطح تحصیلات عامل اصلی فقر است و فقر باعث می‌شود دانش‌آموزان در معرض خطر ترک تحصیل قرار گیرند (۱۳).

موفقیت تحصیلی یک سازه چند بعدی است و نمرات درسی نمی‌تواند تنها معیار معتبر برای تعریف آن باشد (۱۴). در حال حاضر موفقیت تحصیلی به عنوان یک سازه بی‌شکل در نظر گرفته شده است که نتایج تحصیلی گسترده‌ای را از درجه پیشرفت تا رشد اخلاقی را شامل می‌شود و این ابهام در تعریف آن تا حدی به ماهیت ذاتی موفقیت تحصیلی مربوط می‌شود که باعث شده است افراد و موسسه‌ها نگاه متنوعی به آن داشته باشند (۱۵). بنابراین توصیف موفقیت تحصیلی مقوله پیچیده‌ای است که بنابر تجارب، خواسته‌ها و انتظارات افراد و جوامع، متفاوت است (۱۶).

تاکنون مطالعه‌ای به تبیین موفقیت تحصیلی در قالب یک مطالعه کیفی از دیدگاه دانش‌آموزان با وضعیت اقتصادی - اجتماعی پایین نپرداخته است، حال آنکه از مهم‌ترین گروه‌هایی که در معرض خطر افت تحصیلی و فاصله گرفتن از موفقیت تحصیلی هستند، دانش‌آموزان پسر متعلق به خانواده‌هایی با وضعیت اقتصادی - اجتماعی پایین و اقلیت‌های قومی می‌باشند (۱۷).

این مطالعه با هدف فهم پدیدارشناختی مفهوم موفقیت تحصیلی از نگاه دانش‌آموزان والدین و معلمان مناطق کم‌برخوردار انجام شد.

در حوزه تعلیم و تربیت، موفقیت تحصیلی مفهومی گسترده و جامع است که سازه‌های متعددی از جمله پیشرفت تحصیلی به عنوان معیارهای سنجش آن در نظر گرفته می‌شود. موفقیت تحصیلی دستاوردهای دانش‌آموزان در امتحانات استاندارد مدرسه، نمره، رتبه کلاسی و شرایط فارغ‌التحصیلی است که در کنار صلاحیت‌های رشد شخصی مانند مهارت‌های برقراری ارتباط موثر، تفکر انتقادی و رشد ویژگی‌های مهم و ضروری از جمله اعتماد به نفس، عزت نفس و احساس هدفمندی، معنای واقعی پیدا می‌کند (۱).

صاحب‌نظران موفقیت تحصیلی را ادراک و ارزشیابی فرد از خود در مورد عملکرد تحصیلی خویش تعریف می‌کنند (۲). موفقیت تحصیلی مشتمل بر پیشرفت، رضایت و تداوم انگیزش است که تحت تاثیر محیط یادگیری، عوامل فردی و رفتارهای فردی می‌باشد (۳). برخی از محققان معتقدند موفقیت تحصیلی بسته به بافت فرهنگی - اجتماعی برای افراد مختلف، معنای متفاوتی دارد (۴). نتایج مطالعات حاکی از وابستگی تعریف موفقیت تحصیلی به بافت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است (۵). در بین عوامل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی نقش وضعیت اقتصادی - اجتماعی والدین (از جمله وضعیت مالی و سطح تحصیلات والدین) در موفقیت تحصیلی بسیار چشمگیر و حائز اهمیت است (۶).

در حقیقت وضعیت اقتصاد - اجتماعی همان میزان منابع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در دسترس یک دانش‌آموز یا دانشجو است (۷) که در سطوح فردی، خانوادگی و منطقه‌ای قابل بررسی است (۸). سطح فردی به میزان تحصیلات، شغل و درآمد اشاره دارد (۹) و سطح خانوادگی شامل منابع خانگی و دارایی‌های خانواده از جمله اتومبیل، تجهیزات الکترونیکی، رایانه و کتاب می‌باشد (۷). در سطح منطقه‌ای، خصوصیات و امکانات موجود در یک محله و کیفیت آن‌ها، تعداد پارک‌ها و کتابخانه‌های موجود در محله‌ای که فرد در آنجا زندگی می‌کند از عوامل محیطی موثر بر عملکرد

روش‌ها

بود. برخی سؤالات بدین شرح بود: "موفقیت تحصیلی یعنی چه؟" "درباره‌ی تجربه‌ی موفقیت تحصیلی خودتان صحبت کنید؟" از همکلاسی‌هایی که از نظر شما موفق هستند بگویید. چرا آنها را افراد موفق می‌دانید؟ پس از اجرای مصاحبه‌ها، محتوای مصاحبه‌ها تایپ گردید و کدگذاری و تحلیل گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش ۷ مرحله‌ای کلایزی استفاده شد. بدین صورت که ابتدا توصیف شرکت‌کنندگان در مطالعه خوانده شد تا درک کلی از آن به دست آید. پس از آن متن مصاحبه‌ها مجدداً به هر یک از افراد شرکت‌کننده برگردانده می‌شد تا صحت اطلاعات نگاشته شده را بررسی کنند. این کار در مورد تمام مصاحبه‌ها صورت گرفت و در صورت نیاز اصلاحات انجام می‌گرفت. سپس توصیفات، توسط محققان تفسیر می‌شدند. در مرحله بعدی معانی تدوین شده به صورت مضامین و تم‌ها سازماندهی گردیدند و برای هر یک از تم‌ها توصیف مفصلی نوشته شد و نهایتاً ساختار اساسی پدیده فرموله/تدوین شده و بیانیه‌ها/عبارات مهم استخراج شدند.

یافته‌ها

در این مطالعه با ۴۰ دانش‌آموز مشغول به تحصیل در مناطق کم‌برخوردار شهرستان رشتخوار، ۷ نفر از معلمان بومی مناطق کم‌برخوردار و ۲ نفر از والدین مصاحبه شد. میانگین سنی دانش‌آموزان بین ۱۴ تا ۱۸ سال بود که از بین پایه‌های هشتم تا دوازدهم انتخاب شدند.

به منظور تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌های کیفی از روش Colaizzi استفاده شد. در گام نخست اطلاعات مکتوب مربوط به مصاحبه‌ها چندین مرتبه خوانده شد تا محتوای کلی آن درک شود. در گام بعدی عبارات، جملات و پاراگراف‌هایی که مربوط به سوال پژوهش حاضر "اینکه کنش‌گران نسبت به موفقیت تحصیلی چگونه می‌اندیشند"، جدا شد. برای هر جمله یک توصیف کوتاه از معنای پنهان آن نوشته شد. سپس معانی فرموله شده در داخل دسته‌هایی قرار داده شد و مضامین (تم‌ها) در درون دسته‌های مختلف شکل گرفت. سپس توصیفی جامع از مفهوم موفقیت تحصیلی بر اساس مضامین نوشته شد. در ادامه ساختار

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و به روش پدیدارشناسی انجام شد. پدیدارشناسی روشی است منظم که برای توصیف تجارب درونی افراد و معنای آنها از پدیده‌ای خاص به کار برده می‌شود (۱۸). شرکت‌کنندگان دانش‌آموزان پایه هشتم تا پایه دوازدهم، برخی از والدین دانش‌آموزان و تعدادی از معلمان بومی شهرستان رشتخوار بودند که به روش نمونه‌گیری هدفمند و بنابر قاعده رایج اشباع نظری در روش‌های کیفی انتخاب شدند. حجم نمونه تا ۴۹ مصاحبه ادامه یافت. معیارهای ورود به طرح به این شرح بود: با توجه به این که شهرستان رشتخوار جز نواحی کم‌برخوردار اداره کل آموزش و پرورش استان خراسان رضوی در نظر گرفته می‌شود، لذا دانش‌آموزانی که در این منطقه کم‌برخوردار مشغول به تحصیل بودند، محل سکونت و منزل آنها امکانات کافی (از جمله وسایل آموزشی، کمک آموزشی و رایانه) نداشت و همچنین دانش‌آموزانی که سطح درآمد، پایگاه شغلی و سطح تحصیلات والدین آنها پایین بود، والدین آنها و دبیران بومی این منطقه وارد مطالعه شدند.

افرادی که به عنوان شرکت‌کنندگان پژوهش انتخاب شدند از سه گروه بودند: گروه اول دانش‌آموزان موفق با وضعیت اقتصادی - اجتماعی پایین که معدل کتبی دیپلم آنها ۱۷ و بالاتر از ۱۷ بود. گروه دوم دانش‌آموزان با وضعیت اقتصادی - اجتماعی پایین بدون معیار دیگری برای ورود به طرح بود. گروه سوم تعدادی از والدین دانش‌آموزان و دبیران بومی بودند. داده‌ها در جریان مصاحبه و در خلال ملاقات‌های مکرر در عرصه بدست آمد.

در مطالعه‌ی حاضر پژوهشگر برای آگاهی از تجارب دست اول دانش‌آموزان دارای وضعیت اقتصادی - اجتماعی پایین و کشف عوامل مرتبط با این پدیده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته استفاده نمود. تاکید اصلی مصاحبه‌ها بر توصیف پدیده موفقیت تحصیلی از دیدگاه شرکت‌کنندگان بود. مصاحبه با یک سوال باز و کلی شروع شده و در صورت ابهام سؤالات روشن کننده پرسیده شد. زمان مصاحبه‌ها به طور متوسط ۳۵ دقیقه متناسب با ظرفیت مصاحبه‌شونده و تمایل برای ادامه صحبت در نوسان

بین دانش‌آموزان با وضعیت اقتصادی و اجتماعی پایین است که تحت عنوان مؤانست به موفقیت نام‌گذاری شد. ابعاد مضمون حاضر شامل دل‌بستگی به پیشرفت و خوگرفتن به کامروایی بود. در روایت زیر به این مقوله و ابعاد آن اشاره شده است: "با وجود اینکه خانواده خیلی موافق اصرار من برای ثبت‌نام مدارس نمونه دولتی نبودند و می‌گفتند تو قبول نمی‌شی، اما من ثبت نام کردم و اون زمان هشتاد و هشت نفر شرکت کردند و فقط چهار نفر قبول شدند که یک نفر من بودم و مدرسه نمونه دکتر اقبالی قبول شدم. من خیلی سخت‌کوش شده بودم و دیگه هیچ چیز نمی‌تونست مانع موفقیت من بشه. همون سال تو مسابقات زیادی از احکام تا امتحانات کلاسی همه رو رتبه آوردم. یک جورری شده بود که اگر نمره کم می‌گرفتم خیلی به هم می‌ریختم. به همین خاطر تلاش می‌کردم که نمره های خوبی بگیرم. من عاشق درس خواندن شدم و وقتی مثلا کتاب‌های روانشناسی رو می‌خونم خیلی به ذوق و شوق میام" (مشارکت‌کننده ۴۰، پایه یازدهم).

خلاقیت تحصیلی: یکی از مضامین استخراج شده از تعاریف دانش‌آموزان، والدین و دبیران به رفتارهای خودساخته‌ای اشاره داشت که دانش‌آموزان مناطق کم‌برخوردار از آن برای ایجاد یک زندگی و تحصیل بهتر، بهره‌جسته بودند. افکار و تصمیماتی که به زندگی و وضعیت تحصیلی آنها کمک بسیاری کرده بود. آنچه از تجارب شرکت‌کنندگان در مطالعه حاضر برآمد نشان داد این مقوله با مفاهیم مدیریت خلاقانه زندگی، روش‌های خلاقانه یادگیری و سازگاری تحصیلی قابل توصیف و تشریح است.

در زیر به روایتی اشاره شده است که به انعطاف، ذوق و سلیقه‌ای اشاره دارد که دانش‌آموزان مناطق کم‌برخوردار برای بهتر زندگی کردن از آن استفاده می‌کردند و این اتفاق را نتیجه قرار گرفتن در مسیر موفقیت تحصیلی و بخشی از محتوا و معنای آن می‌دانستند: "یکی از عناصر موفقیت تحصیلی شاید خلاقیت باشه. استفاده از روش‌های خلاقانه تو زندگی در مناطق محروم خیلی مهمه. اینجا باید بتونی از روش‌های خلاقانه برای یادگیری استفاده کنی. باید بتونی خلاقانه زندگی خودت رو مدیریت کنی

اساسی معنای موفقیت تحصیلی بر اساس گام قبلی نوشته شد و در انتها گزارش نهایی به برخی شرکت‌کنندگان داده شد تا مورد تایید آنان قرار گیرد. در نهایت ۲۲ مضمون فرعی در قالب ۶ مضمون اصلی چپ‌نشان شدند. مضمون‌های اصلی شامل "چشم‌انداز مثبت تحصیلی"، "سبک زندگی تحصیلی"، "مؤانست به موفقیت"، "خلاقیت تحصیلی"، "برازندگی نقش" و "بستر پیشرفت" بود. مضامین اصلی و فرعی در جدول ۱ آمده است.

چشم‌انداز مثبت تحصیلی: چشم‌انداز مثبت تحصیلی پدیده محوری مطالعه حاضر بود که اکثر شرکت‌کنندگان در گفته‌های خود به آن اشاره کرده بودند. این مضمون مجموعه ادراکات، باورها، اندیشه‌ها، احساسات و تصورات افراد درباره فراگیری علم و دانش بود. مضمون حاضر مشتمل بر هفت مضمون فرعی دوراندیشی، ادراک ارزش موفقیت تحصیلی، یقین به غایت‌مندی علم، احساس مثبت تحصیلی، مثبت‌اندیشی، هدف‌انگاری و افق شغلی بود.

از نظر مشارکت‌کنندگان، موفقیت تحصیلی در مناطق کم‌برخوردار به معنای چشم‌انداز مثبت تحصیلی داشتن است. آنها چشم‌انداز مثبت را این‌گونه توصیف نمودند: "من خودم شخصاً زمانی از نظر تحصیلی موفق شدم که فکر کردن به آینده را شروع کردم و تصویر موفقیت‌های تحصیلی و شغلی و زندگی موفق را برای خودم تجسم کردم. خوبی‌های موفقیت تحصیلی را برای خودم مجسم کردم" (مشارکت‌کننده ۱۶، پایه هشتم). "موفقیت تحصیلی یک چشم‌انداز لازم داره. تا اون رو نداشته باشی به جایی نمی‌رسی. اون چشم‌انداز باید همیشه جلوی چشمت باشه و نیرو محرکه شما برای حرکت رو به جلو است. من معتقدم علم مفید و سودمند است و به همین خاطر این چشم‌انداز را برای خودم تعیین کردم" (مشارکت‌کننده ۱۹، پایه هشتم).

مؤانست به موفقیت: بخشی از تعریف موفقیت تحصیلی، دل‌بستگی‌ای است که فرد نسبت به درس خواندن و پیشرفت پیدا می‌کند. مشارکت‌کنندگان معتقد بودند خوگرفتن به پیشرفت بخشی از معنای موفقیت تحصیلی در مناطق کم‌برخوردار و در

"موفقیت تحصیلی در دو بعد برای دانش‌آموزان تعریف می‌شود. بخش اول آن رسیدن به اهداف آموزشی در هر درس است که این اهداف آموزشی در بتن محیطی که دانش‌آموزان در آن قرار دارد تعریف می‌شود. بعد دوم بعد تربیتی موفقیت تحصیلی است و این دو در راستای هم حرکت می‌کنند. هیچ کدام بدون دیگری معنا ندارد و هر دو به محیطی که فرد در آن زندگی می‌کند بستگی دارد. آداب معاشرت، مهارت‌های زندگی، آموزش قوانین و نظم نیازهای ویژه تربیتی در محیط و منطقه رشتخوار است" (مشارکت‌کننده ۲۲، معلم).

بستر پیشرفت: از دیگر مقوله‌های قابل توجه در تعریف موفقیت تحصیلی به زعم دانش‌آموزان، والدین و معلمان بومی مناطق کم‌برخوردار، بستر پیشرفت نام گرفت. مشارکت‌کنندگان موفقیت تحصیلی را بستری می‌دانستند که دانش‌آموزان در آن بستر از نظر فکری، اجتماعی و تحصیلی در حال پیشرفت بودند. در واقع آنها مفهوم موفقیت را مفهومی پویا و نه ایستا و در قالب یک بستر معرفی کردند که در آن، شرایط رشد و پیشرفت فراهم شده بود. مقوله بستر پیشرفت در بردارنده مفاهیم باورهای خودارتقایی، پیش‌روندگی اجتماعی و پیشرفت تحصیلی بود. روایتی که مبین مقوله مورد نظر می‌باشد، آورده شده است: "موفقیت تحصیلی یعنی موفق بودن در درس، جلب اعتماد معلم‌ها و کسب اعتبار. موفقیت تحصیلی به یک شخصیت خوب و منظم هم اشاره دارد و اینکه دانش‌آموز موفق در کلاس درس فعال است، خوب گوش می‌کند، خوب صحبت می‌کند...موفقیت تحصیلی یعنی موفقیت در شخصیت. یعنی روابط درستی داشته باشی. در کل من تلاش کردم سطح علمی خودم را بالا ببرم و یک جور نباشم و همین تعریف من از موفقیت تحصیلیه" (مشارکت‌کننده ۶، پایه دهم).

وگرنه خسته و بی‌حوصله می‌شی" (مشارکت‌کننده ۱۵، پایه هشتم).

سبک زندگی تحصیلی: سبک زندگی تحصیلی مقوله دیگری بود که در تعریف موفقیت تحصیلی به آن اشاره کرده بودند. دانش‌آموزان مناطق کم‌برخوردار موفقیت تحصیلی را در معنای "درست زندگی کردن" تجربه کردند و معتقد بودند که از ابتدا سبک تحصیلی خاصی نداشتند اما با پیشرفت‌ها و موفقیت‌هایی که در تحصیل کسب کردند، به مجموعه‌ای از آداب و رسوم، روش، شیوه، عادت و طرز زندگی دست یافتند که در کلاس درس، بیرون از مدرسه و محیط خانه آن را به کار می‌بستند.

روایتی از مشارکت‌کنندگان که به مقوله مورد نظر اشاره دارد، در ذیل آورده شده است: "موفقیت تحصیلی شامل تلاش و پشتکار و برنامه‌ریزی است. شاید این تلاش و کوشش زود نتیجه ندهد و یک دانش‌آموز نتونه در رقابت با دانش‌آموزان دیگه خیلی جلو بیفته، اما همین که روش زندگی‌اش همراه با تلاش و کوشش و نظم و برنامه‌ریزی بشه، به نظر من یک دانش‌آموز موفق از نظر تحصیلی است و یک روزی به خواسته‌هاش می‌رسه" (مشارکت‌کننده ۱۵، پایه هشتم).

برازندگی نقش: از دیگر اجزای موفقیت تحصیلی از دیدگاه دانش‌آموزان، والدین و دبیران مناطق کم‌برخوردار مقوله برازندگی نقش بود. مشارکت‌کنندگان در تعریف خود از موفقیت تحصیلی به رفتارهای شایسته‌ای اشاره داشتند که دانش‌آموزان موفق نه تنها در مدرسه بلکه در خانه و بیرون از خانه از خود بروز می‌دادند. این رفتارها با مضمون برازندگی نقش معنا گرفت. آنها موفقیت تحصیلی را با رفتارهای صحیح تثبیت شده معادل می‌دانستند. مقوله برازندگی نقش با سه مفهوم برازندگی نقش فرزندی، برازندگی نقش دانش‌آموزی و برازندگی نقش شهروندی توصیف گردید. در روایت زیر به این مفهوم اشاره شده است:

جدول ۱. مضامین فرعی و اصلی تجارب زیسته دانش‌آموزان، والدین و معلمان

مضمون اصلی	مضمون فرعی
	۱- دوراندیشی
	۲- ادراک ارزش موفقیت تحصیلی

چشم‌انداز مثبت تحصیلی	۳- یقین به غایت‌مندی علم
	۴- احساس مثبت تحصیلی
	۵- مثبت اندیشی تحصیلی
	۶- هدف‌انگاری
	۷- افق شغلی
مؤانست به موفقیت	۱- خوگرفتن به کامروایی
	۲- دل‌بستگی به پیشرفت
خلاقیت تحصیلی	۱- مدیریت خلاقانه زندگی
	۲- روش‌های خلاقانه یادگیری
	۳- سازگاری تحصیلی
سبک زندگی تحصیلی	۱- زندگی تحصیلی ساختارمند
	۲- راهبردهای یادگیری
	۳- ذهن‌آگاهی تحصیلی
	۴- فراغت تحصیل‌گونه
برازندگی نقش	۱- برازندگی نقش فرزندی
	۲- برازندگی نقش دانش‌آموزی
	۳- برازندگی نقش شهروندی
بستر پیشرفت	۱- باورهای خود ارتقایی
	۲- پیش‌روندگی اجتماعی
	۳- پیشرفت تحصیلی

شکل ۱. معنای موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان کم‌برخوردار از نظر اقتصادی - اجتماعی

بحث

نتایج بدست‌آمده از مصاحبه کیفی با ۴۹ مشارکت‌کننده چنین بود که ۶ مقوله اصلی شناسایی شد. لازم به ذکر است تاکنون پژوهشی با عنوان بررسی معنای موفقیت تحصیلی از دیدگاه

هدف پژوهش کیفی حاضر پرداختن به فهم و تجربه دانش‌آموزان، اولیاء و معلمان مناطق کم‌برخوردار آموزش و پرورش شهرستان رشتخوار درباره چستی پدیده موفقیت تحصیلی بود.

تقویت می‌کند و آنها را قادر می‌سازد تا در انجام فعالیت‌های تحصیلی ثابت‌قدم بمانند و افکار و احساسات منفی مانع حرکت و تلاش آنها نشود (۲۱).

از دیگر مضامین موجود در معنای موفقیت تحصیلی از دیدگاه مشارکت‌کنندگان، مؤانست به موفقیت بود. از جمله مفاهیم مشابه با مضمون حاضر که با موفقیت تحصیلی مرتبط می‌باشد، مفهوم دلبستگی به مدرسه و عشق به یادگیری بود. نتایج مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهند که چگونگی ارتباط و دلبستگی دانش‌آموزان به مدرسه و کلاس درس یکی از عوامل تأثیرگذار بر کیفیت تحصیل و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان می‌باشد (۲۲). نقش مؤانست به موفقیت در تعریف موفقیت تحصیلی را می‌توان با نظریه خودارزشمندی تبیین نمود. در این دیدگاه خود ارزشمندی به قضاوت فرد درباره احساس ارزش و منزلت خود به عنوان یک فرد دلالت دارد. فرض اصلی این دیدگاه این است که موفقیت، به خودی خود ارزشمند است و شکست به طور تلویحی برای برخی فراگیران به معنای ضعف در توانایی قلمداد می‌شود؛ به همین سبب آنها با هدف صیانت از ادراک خود ارزشمندی و اجتناب از قضاوت دیگران درباره ضعف خود، تلاش می‌کنند تا از هرگونه مواجهه با شکست اجتناب کنند و این باعث انس گرفتن به موفقیت می‌شود (۲۳).

خلاقیت تحصیلی مضمون دیگری بود که از مصاحبه با مشارکت‌کنندگان استخراج گردید. آنها معتقد بودند بخشی از موفقیت تحصیلی در مناطق کم‌برخوردار داشتن خلاقیت تحصیلی است و این مضمون را سازگاری تحصیلی، روش‌های خلاقانه یادگیری و مدیریت خلاقانه زندگی می‌دانستند. آنها معتقد بودند برای دانش‌آموزی با کمترین امکانات تحصیل و مشکلات مالی، بخشی از تعریف موفقیت تحصیلی داشتن خلاقیت تحصیلی و استفاده بهینه از کمترین امکانات است. یارمحمدی، عربزاده و کدیور در پژوهش خود بر اهمیت نقش خرد، خلاقیت و هوش موفق در پیش‌بینی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان عادی و تیزهوش تاکید کرده‌اند (۲۴).

دانش‌آموزان با وضعیت اقتصادی- اجتماعی پایین صورت نگرفته است.

مضمون محوری مطالعه حاضر چشم‌انداز مثبت تحصیلی بود که در داده‌ها مکرر پدیدار می‌شد و نشان داد دانش‌آموزان دارای وضعیت اقتصادی- اجتماعی پایین که با کمترین امکانات تحصیلی مشغول به تحصیل هستند، هسته مرکزی موفقیت تحصیلی را داشتن چشم‌انداز مثبت تحصیلی می‌دانند. این مقوله از دیدگاه مشارکت‌کنندگان در مطالعه حاضر با مفاهیم دورانیشی، ادراک ارزش موفقیت تحصیلی، یقین به غایت‌مندی علم، احساس مثبت تحصیلی، مثبت‌اندیشی تحصیلی، هدف‌انگاری و افق شغلی تعریف شد. شرکت‌کنندگان معتقد بودند در محیطی با امکانات کم، چشم‌انداز مثبت تحصیلی مهمترین جز موفقیت تحصیلی است که نشان‌دهنده احساس مثبت تحصیلی، مثبت‌اندیشی تحصیلی، تصور هدف و داشتن افق شغلی است و برای رسیدن به آن باید ارزش موفقیت تحصیلی را درک کرد و به غایت‌مندی علم و دانش یقین داشت. تاکنون پژوهشگری در تعریف خود از موفقیت تحصیلی به این مفهوم نرسیده است، اما در مطالعات مشابه محققان به مفهومی با عنوان سرزندگی تحصیلی رسیده‌اند. سرزندگی تحصیلی پاسخ مثبت، سازنده و انطباقی دانش‌آموزان به چالش‌ها و موانع مداوم و جاری تحصیلی است (۱۹) و نشان می‌دهد با وجود موانع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، دانش‌آموزانی که سرزندگی تحصیلی دارند می‌توانند موفق شوند (۲۰). اگرچه چشم‌انداز مثبت تحصیلی مقوله‌ای جدید در عرصه علم و دانش در مناطق کم‌برخوردار است، اما نظریات مرتبط با موفقیت تحصیلی نقش این یافته را به عنوان بخشی از معنای موفقیت تحصیلی تایید می‌کند. دیدگاه نظری امید یکی از نزدیک‌ترین نظریه‌ها در جهت تبیین چشم‌انداز مثبت تحصیلی در تعریف موفقیت تحصیلی از دیدگاه مشارکت‌کنندگان در مطالعه حاضر می‌باشد. بر طبق این نظریه، Snyder و همکاران معتقدند تفکر امیدوارانه، توانمندی ادراک‌شده یادگیرندگان را در ترسیم مسیرهای چندگانه دستیابی به اهداف مورد انتظار افزایش داده و انگیزه تعقیب این اهداف را در آنها

تحصیلی دانش‌آموزان به اثبات رسانده‌است (۲۸). در تبیین یافته حاضر می‌توان به نظریه خودتعیین‌گری Deci & Ryan اشاره نمود. این نظریه که بر اساس پنج خرده‌تئوری توسعه یافته است، در یکی از خرده‌تئوری‌های خود با عنوان تئوری جهت‌گیری سببی^۱ به تفاوت افراد در تمایل آن‌ها برای جهت‌گیری به سمت محیط و تنظیم رفتار می‌پردازد. بر این اساس افراد در هنگام مواجهه با جنبه‌های متفاوت محیط، جهت‌گیری متفاوتی دارند. یکی از این جهت‌گیری‌ها، جهت‌گیری خودمختاری است که در آن افراد بر اساس علاقه و ارزشی که برای چیزی قائل هستند، به سمت آن متمایل می‌شوند (۲۹). بنابراین دانش‌آموزانی که ارزشمندی موفقیت تحصیلی را درک کرده‌اند طبیعی به نظر می‌رسد که به سمت فعالیت‌های تحصیلی ارزشمند و ایجاد یک سبک زندگی تحصیلی برای رسیدن به موفقیت تحصیلی متمایل شوند. برانزندی نقش مضمونی بود که با مفاهیم برانزندی نقش فرزندی، برانزندی نقش دانش‌آموزی و برانزندی نقش شهروندی تعریف و توصیف گردید. از دیدگاه مشارکت‌کنندگان، بخشی از معنای موفقیت تحصیلی به رفتارهایی اشاره داشت که مختص کلاس درس نبود. آنها معتقد بودند موفقیت تحصیلی برای دانش‌آموزی که با کمترین امکانات زندگی، موفق است، تغییر در وضعیت درسی و اخلاقی است، هرچند این تغییر اندک باشد؛ طوری که بتواند استعدادها و خودشان را کشف کند و در بعد تربیتی رشد کند. همسو با نتیجه حاضر، محققان به مفهومی با عنوان شایستگی اشاره کرده‌اند و برای آن ابعاد تحصیلی، رفتاری و اجتماعی برشماردند (۳۰). در تبیین نتیجه حاضر می‌توان به نظریه موفقیت تحصیلی Tinto اشاره کرد که شناخت نقش خود به عنوان یک دانش‌آموز، شناخت هنجارها و ارزش‌های مدرسه و مهارت‌های تحصیلی را بخشی از اجزای موفقیت تحصیلی می‌داند و معتقد است چنانچه رفتار دانش‌آموز هم تحصیلی و هم اجتماعی باشد و بتواند در حوزه تحصیلی و اجتماعی به یکپارچگی برسد، موفقیت تحصیلی حاصل خواهد شد (۳۱).

اگر خلاقیت نتواند به موفقیت تحصیلی بینجامد یا تدریس و شیوه ارزشیابی اشتباه است و یا مشکلی در آزمون‌های سنجش وجود دارد (۲۵). در تبیین نتیجه حاضر نظریه هوش موفق اثبات کرده است که مهارت‌های انطباق‌پذیری به تنهایی برای موفقیت در تحصیل و زندگی کافی نیست و دانش‌آموزان نیاز دارند برای برقراری تعادل در زندگی به مهارت شکل‌دهی نیز مجهز باشند (۲۶). در مهارت شکل‌دهی فرد به جای آنکه خود را متناسب با محیط تغییر دهد، تلاش می‌کند تا محیط و شرایط را متناسب با آنچه در جست‌وجوی آن است، تغییر دهد. شکل دادن، فهم و درک این مطلب است که فرد نمی‌تواند با هر آنچه در اطراف خود است سازگار شود و اینکه بتواند چیزهایی (رویدادها) که می‌تواند برای بهتر شدن اوضاع تغییر دهد، را تشخیص دهد و بخشی از هوش موفق شامل تصمیم‌گیری در مورد نوع و چگونگی این تغییر است (۲۷). دانش‌آموزان موفق دارای وضعیت اقتصادی-اجتماعی پایین توانسته بودند زندگی خود را به طور خلاقانه‌ای با کمترین امکانات مالی و رفاهی مدیریت کنند و از روش‌های خلاقانه برای یادگیری مطالب درسی نیز استفاده کنند.

مضمون بعدی در تعریف موفقیت تحصیلی سبک زندگی تحصیلی نام گرفت و شامل مفاهیم زندگی تحصیلی ساختارمند، راهبردهای یادگیری، ذهن‌آگاهی تحصیلی و فراغت تحصیل‌گونه بود. دانش‌آموزان موفق، سایر دانش‌آموزان، والدین و دبیران بومی بخشی از معنای موفقیت تحصیلی را در داشتن یک سبک زندگی تحصیلی تعریف کردند و معتقد بودند طرح‌ریزی موفقیت محور و زمان‌بندی در قالب یک زندگی تحصیلی ساختارمند و داشتن فراغت تحصیل‌گونه مانند فعالیت‌های فوق برنامه علمی-فرهنگی و مطالعه آزاد در کنار ذهن‌آگاهی تحصیلی و به کار بستن راهبردهای یادگیری مانند گوش دادن دقیق، مطالعه قبل از تدریس دبیر، مطالعه مفهومی، یادداشت برداری و پرسشگری بخشی از معنای موفقیت تحصیلی است.

برخی مطالعات مشابه به مفهومی با عنوان سبک زندگی تحصیلی سلامت‌محور اشاره کرده‌است و نقش آن را بر ثبات قدم و امید

1. Causality Orientations Theory (COT)

بنابراین موفقیت تحصیلی از دیدگاه دانش‌آموزان کم‌برخوردار فرایندی ذهنی، عاطفی و رفتاری شامل چشم‌انداز مثبت تحصیلی، مؤانست به موفقیت، رسیدن به خلاقیت تحصیلی و سبک زندگی تحصیلی، برزندگی در نقش و قرار گرفتن در بستر پیشرفت است.

تشریح و قدردانی

سپاس فراوان از مدیران، معلمان، همکاران فرهنگی، والدین و دانش‌آموزان آموزش و پرورش شهرستان رشتخوار که نتیجه مطالعه حاضر، مدیون حمایت مشفقانه و همکاری صمیمانه آنهاست. این مقاله منتج از رساله دکتری مشاوره با کد اخلاق IR.U.M.REC.1399.131 می‌باشد که در دانشگاه فردوسی مشهد تصویب شده است.

تضاد منافع

این مطالعه با منافع و حقوق مادی و معنوی افراد حقیقی و حقوقی تعارضی ندارد. نویسندگان این مقاله با مجله دانشگاه علوم پزشکی تربت حیدریه نیز تعارض منافع ندارند.

مشارکت نویسندگان:

- (۱) مفهوم پردازی و طراحی مطالعه، یا جمع آوری داده‌ها، یا تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌ها: همه نویسندگان
- (۲) تهیه پیش‌نویس مقاله یا بازبینی آن جهت تدوین محتوای اندیشمندانه: همه نویسندگان
- (۳) تایید نهایی دستنوشته پیش از ارسال به مجله: همه نویسندگان

آخرین مضمون مشترک در معنای موفقیت تحصیلی برای دانش‌آموزان کم‌برخوردار، بستر پیشرفت نام‌گرفت. مفهومی کلیدی که اکثر دانش‌آموزان در تعریف خود به‌گونه‌ای به این مضمون یا اجزای آن اشاره‌ای داشتند. باورهای خودارتقایی، پیش‌روندگی اجتماعی و پیشرفت تحصیلی اجزای مضمون حاضر بود و مشارکت‌کنندگان معتقد بودند دانش‌آموزانی که موفق هستند پیشرفت‌شان تنها در زمینه تحصیلی نیست، بلکه از نظر فکری، اجتماعی و شخصیتی نیز پیشرفت محسوسی دارند. از نتایج مشابه می‌توان به مفهوم تحول مثبت اشاره کرد که نقش آن در موفقیت تحصیلی به اثبات رسیده است. از آنجا که تحول مثبت به طور کلی بر رشد و شکوفایی همه جانبه فرد تأثیر مثبت می‌گذارد؛ لذا، فرض بر این است که تحول مثبت می‌تواند به موفقیت تحصیلی افراد کمک نماید (۳۲).

نتیجه‌گیری

بر اساس نتایج بدست آمده، ادراک دانش‌آموزان کم‌برخوردار نسبت به پدیده موفقیت تحصیلی متفاوت از ادراکات قبلی این پدیده بود. در شرایطی که آنها قرار داشتند، موفقیت تحصیلی فقط به معنای معدل بالا نبود. آنها معتقد بودند موفقیت تحصیلی برای دانش‌آموزان کم‌برخوردار، چشم‌اندازی مثبت نسبت به تحصیلات است که این چشم‌انداز برگرفته از دوراندیشی و درک همراه با یقینی است که نسبت به ارزش موفقیت تحصیلی وجود دارد و این حالت با احساس و اندیشه مثبت، هدف‌انگاری و افق شغلی همراه است. نتیجه این چشم‌انداز مثبت مؤانست به موفقیت یعنی دلبسته شدن به شرایط موفقیت‌آمیز است و با رفتارهایی شامل خلاقیت تحصیلی یعنی مدیریت خلاقانه زندگی، روش‌های خلاقانه یادگیری و سازگاری با شرایط تحصیلی، ایجاد سبک زندگی تحصیلی یعنی داشتن یک زندگی تحصیلی همراه با برنامه‌ریزی، به‌کار بردن راهبرهای یادگیری، هوشیاری در کلاس درس و استفاده از اوقات فراغت در خدمت تحصیل، تلاش برای ایفای صحیح نقش، فرزندگی، دانش‌آموزی، شهروندی و نهایتاً قرار گرفتن در بستر پیشرفت‌های فکری، اجتماعی شخصیتی و تحصیلی همراه است.

References

1. Kuh GD, Kinzie JL, Buckley JA, Bridges BK, Hayek JC. What matters to student success: A review of the literature. Washington, DC: National Postsecondary Education Cooperative. 2006.
2. Kobal D, Musek J. Self-concept and academic achievement: Slovenia and France. *Personality and individual differences*. 2001;30(5):887-99.
3. Artino AR. Think, feel, act: Motivational and emotional influences on military students' online academic success. *Journal of Computing in Higher Education*. 2009;21(2):146-66.
4. Sternberg RJ, Grigorenko EL. Teaching for successful intelligence: Principles, procedures, and practices. *Journal for the Education of the Gifted*. 2003;27(2-3):207-28.
5. Nobakht M, Faizzadeh M. Investigating the impact of economic, social and cultural factors of the family on the academic achievement of elementary school students in Meshgin Shahr. The first national conference of future school, Ardabil, Meshkinshahr. 2018;1-13. [Persian]
6. Beggs JM, Bantham JH, Taylor S. Distinguishing the factors influencing college students' choice of major. *College Student Journal*. 2008;42(2):381-95.
7. De Clercq M, Galand B, Frenay M. Transition from high school to university: a person-centered approach to academic achievement. *European journal of psychology of education*. 2017;32(1):39-59.
8. Pearce A, Sawyer AC, Chittleborough CR, Mittinty MN, Law C, Lynch JW. Do early life cognitive ability and self-regulation skills explain socio-economic inequalities in academic achievement? An effect decomposition analysis in UK and Australian cohorts. *Social Science & Medicine*. 2016;165:108-18.
9. Cowan CD, Hauser RM, Kominski RA, Levin HM, Lucas SR, Morgan SL, Chapman C. Improving the measurement of socioeconomic status for the national assessment of educational progress: A theoretical foundation. National Center for Education Statistics. 2012.
10. Rothstein R. Whose Problem Is Poverty?. *Educational Leadership*. 2008;65(7):8-13.
11. Watkins CS, Howard MO. Educational success among elementary school children from low socioeconomic status families: A systematic review of research assessing parenting factors. *Journal of Children and Poverty*. 2015;21(1):17-46.
12. Organization for Economic Cooperation and Development. Investing in Highquality Early Childhood Education and Care (ECEC). 2011.
13. Arnold DH, Doctoroff GL. The early education of socioeconomically disadvantaged children. *Annual review of psychology*. 2003;54(1):517-45.
14. Matovu M, Meikle C. Predictors of Academic Success for the First Year of the Doctor of Physical Therapy Program. 2011.
15. York TT, Gibson C, Rankin S. Defining and measuring academic success. *Practical assessment, research, and evaluation*. 2015;20(1):5.
16. Sarwar M, Bashir M, Alam M. Study attitude and academic achievement at secondary level in Pakistan. *Journal of College Teaching & Learning (TLC)*. 2010;7(2).
17. Benner AD. The transition to high school: Current knowledge, future directions. *Educational psychology review*. 2011;23(3):299-328.

18. Smith JA. Qualitative psychology: A practical guide to research methods. *Qualitative psychology*. 2015;1-312.
19. Putwain DW, Connors L, Symes W, Douglas-Osborn E. Is academic buoyancy anything more than adaptive coping?. *Anxiety, Stress & Coping*. 2012;25(3):349-58.
20. Cabrera N, Padilla A. Entering and succeeding in the culture of college. *J Behav Sci*. 2013;26(2):152-7.
21. Snyder CR, Rand KL, Sigmon DR. Hope theory: A member of the positive psychology family. 2002.
22. Sheykholslami A, Dadjooei R, Seyedesmaili Ghomi N. The Role of Teachers' Job Engagement and Job Satisfaction in Prediction Students' School Bonding. *Journal of Educational Psychology Studies*. 2020;17(40):20-33. [Persian]
23. Schunk DH. *Learning theories an educational perspective*. Pearson Education, Inc. 2012.
24. Yarmohamadi Z, Arabzaeh M, Kadivar P. The role of successful intelligence, wisdom, and creativity in gifted and normal student's academic achievement. *Educational researches*. 2016;11(48):141-60. [Persian]
25. Kaufman JC. Creativity's need for relevance in research and real life: Let's set a new agenda for positive outcomes. *Creativity. Theories-Research-Applications*. 2018;5(2):124-37.
26. Mitana JM, Muwagga AM, Ssempala C. Assessment for successful intelligence: A paradigm shift in classroom practice. *International Journal of Educational Research Review*. 2019;4(1):106-15.
27. Sternberg R. The theory of successful intelligence. *Interam. J. Psychol*. 2005;39:189-202.
28. Heidaryani L, Ghadampour E, Abbasi M. The Effect of Health-centered Academic Lifestyle Training on Student's Academic Stability and Hope. *Journal of New Thoughts on Education*. 2022; 18(3): 53-67. [Persian]
29. Deci EL, Ryan RM. The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological inquiry*. 2000;11(4):227-68.
30. A Mohammad Alizad M, Neshat Doost HT, Talebi H, Abedi A. Effectiveness of Self-Regulation Intervention on Improving the Components of Academic Competence of Male and Female High School Students in Tabriz. *New Educational Approaches*. 2019;14(1):49-66. [Persian]
31. Tinto V. *Leaving college: Rethinking the causes and cures of student attrition*. University of Chicago press. 2012.
32. Moradi K, Asadzadeh H, Karami A, Najafi M. Modeling the academic achievements based on academic emotions and academic engagement with the mediating role of positive development youth. *Educational Psychology*. 2019;15(51):147-73. [Persian]

Perceptions of socio-economically less-privileged students about academic success

Iman Seyyedmoharrami¹, Hossein Kareshki^{2*}, Seyed Ali Kimiaei³, Maryam Bordbar⁴

1. PhD Student in Counseling, Dept. of Education and Counseling Psychology, Faculty of Education Sciences and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

2. Associate Professor of Educational Psychology, Dept. of Educational and Counseling Psychology, Faculty of Education Sciences and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

3. Associate Professor of Counseling, Dept. of Education and Counseling Psychology, Faculty of Education Sciences and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

4. Assistant Professor of Educational Psychology, Dept. of Educational and Counseling Psychology, Faculty of Education Sciences and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Corresponding author: Associate Professor of Educational Psychology, Dept. of Educational and Counseling Psychology, Faculty of Education Sciences and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Abstract

Background & Aim: Education and achieving academic success is the protective factor of teenagers and young people against the harmful effects of low socio-economic status. The current research was based on qualitative phenomenological method in order to understand the concept of academic success from the point of view of students with low socio-economic status, parents and teachers of disadvantaged areas.

Methods: The current research was conducted with a qualitative approach and a phenomenological method. The participants included 49 people who were selected by purpose-based sampling. The data collection method was semi-structured interview. To analyze the data, the seven-step Clayse model was used. The collected data were organized in the form of categories and concepts related to each category.

Results: After analyzing the data of the study, 22 subthemes and 6 main themes were obtained to define academic success. Examining the lived experiences of these activists showed that the academic positive perspective, attachment to success, academic creativity, academic lifestyle, role competence and the achievement context are the themes that give meaning to academic success in less privileged areas.

Conclusion: Based on the obtained results, the perception of less privileged students towards the phenomenon of academic success was different from the previous definitions of academic success and it is a mental, emotional and behavioral process including the academic positive perspective, attachment to success, academic creativity, academic lifestyle, role competence and being in the achievement context.

Keywords:

perceptions,
academic
success, low
socio-
economic
status

How to Cite this Article: Seyyedmoharrami I, Kareshki H, Kimiaei SA, Bordbar. Perceptions of socio-economically less-privileged students about academic success. Journal of Torbat Heydariyeh University of Medical Sciences. 2023;10(4):31-42.